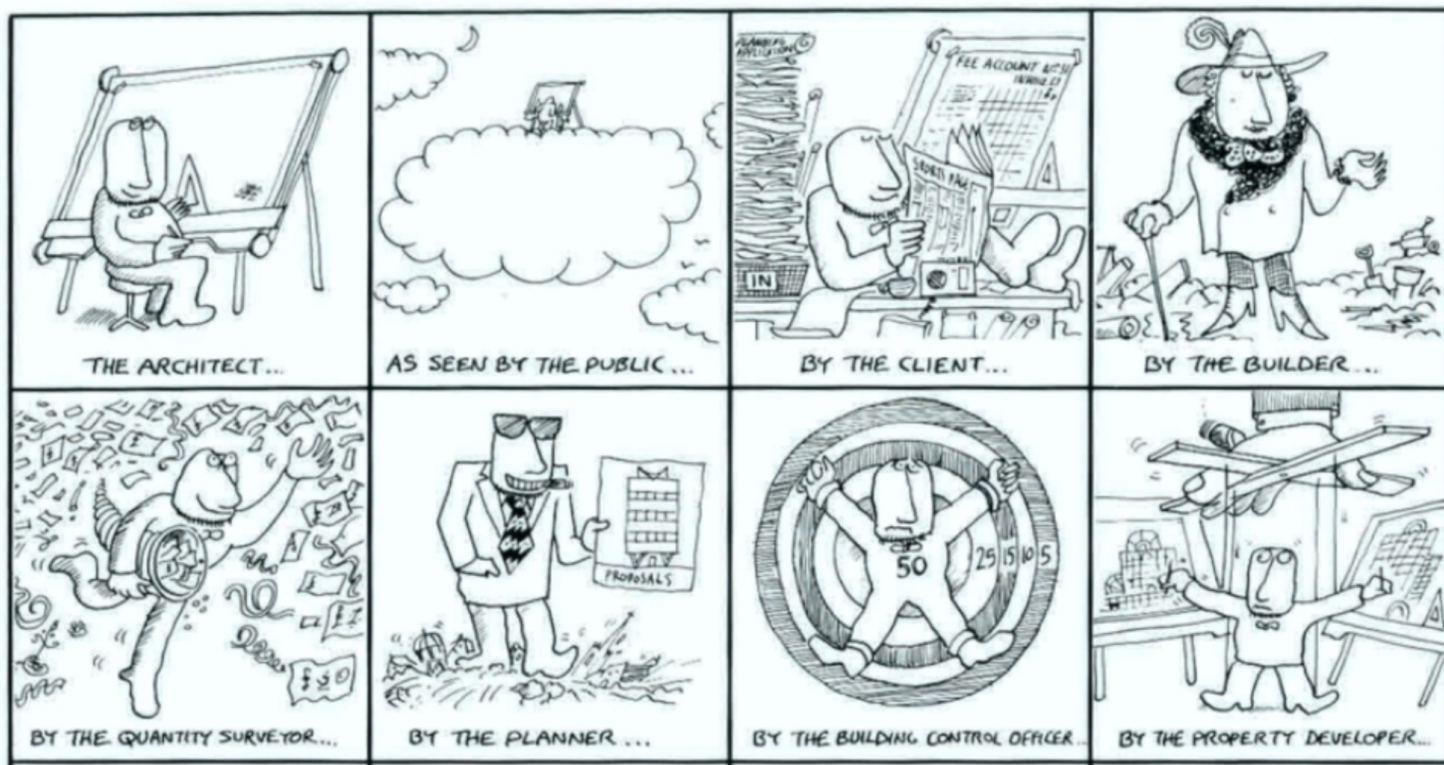

Archetype

Ηθική & Αρχιτεκτονική

Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος - 06/04/2020

Οὐκ οἱ διδάξαντες πονηροί, οὐδὲ ἡ τέχνη οὔτε αἰτία οὔτε πονηρὰ τούτου ἔνεκα ἐστίν, ἀλλ' οἱ μὴ χρώμενοι ὀρθῶς.

Δεν είναι κακοί οι δάσκαλοι, ούτε η τέχνη τους φταίει γι' αυτό, μόνο φταίνει όσοι κάνουν κακή χρήση της.
ΓΟΡΓΙΑΣ

Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πράξις τε καὶ προαίρεσις. ἀγαθοῦ τινος ἐφίεσθαι δολεῖ· διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τάγαθόν, οὗ πάντ' ἐφίεται.

Κάθε τέχνη και κάθε μέθοδος [επιστημονική έρευνα], καθώς και κάθε πράξη και απόφαση, φαίνεται πως αποβλέπουν σε κάποιο αγαθό. Γι' αυτό, δίκαια είπαν πως αγαθό είναι εκείνο στο οποίο όλοι αποσκοπούν.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Ηθικά Νικομάχεια

Posse quod deceat facere artis et naturae est, scire quid quadique deceat prudentiae.

Το να κάνεις αυτό που πρέπει είναι υπόθεση τεχνικής και φυσικών χαρισμάτων, αλλά το να ξέρεις τι πρέπει να κάνεις είναι έργο φρόνησης.

ΚΙΚΕΡΩΝ

Μια συζήτηση περί **ηθικής**, αν και εστιάζει στην άσκηση ενός συγκεκριμένου επαγγέλματος, εγείρει σε κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο αισθήματα και σκέψεις αμηχανίας, αντιφάσεων, ή/και μερικής σύγχυσης.

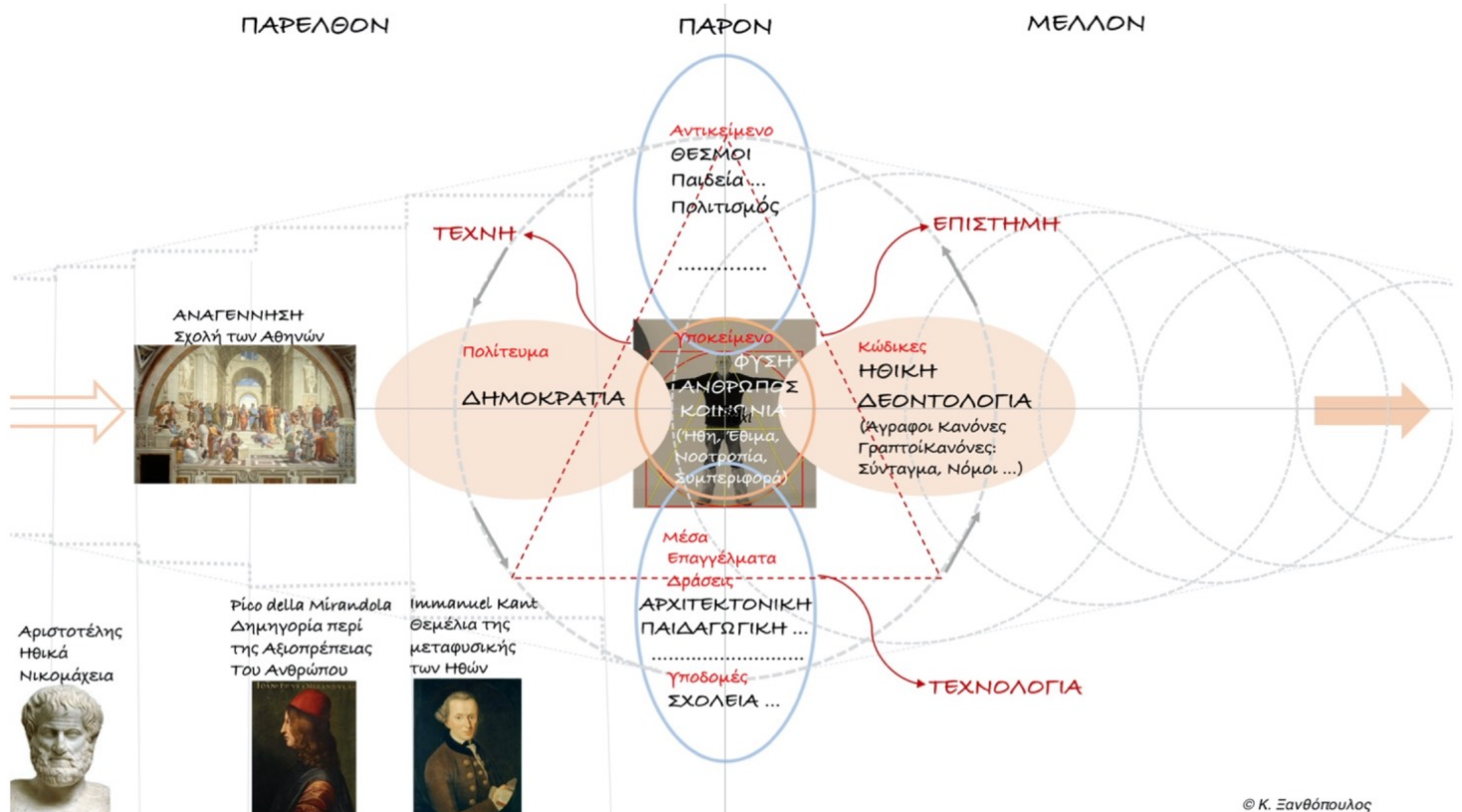
Συναισθήματα και σκέψεις που δεν απέχουν από ερωτήματα συσχετισμένα και με άλλες έννοιες, όπως της εντιμότητας, της ειλικρίνειας, της δικαιοσύνης, της αντίστασης, της οριοθέτησης, κ.ά., αλλά και της ίδιας της **αρχιτεκτονικής**, τόσο στη θεωρητική όσο και στην πρακτική της δομή. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για

έννοιες επίσης κυρίαρχες στο σώμα της φιλοσοφίας, με τις πολλές διαχρονικές τους εκφάνσεις και ερμηνείες¹.

Μήπως άλλωστε και η αρχιτεκτονική δεν ανάγεται σε φιλοσοφία, όταν απευθύνεται σε ζητήματα πρακτικής ερμηνείας και τρόπων ζωής; Επεκτείνοντας το νόημα αυτού του συσχετισμού, ο φιλόσοφος (μηχανολόγος, μηχανικός και μαθηματικός) Ludwig Wittgenstein εξομολογείται στους αφορισμούς του: «Θαρρείς πως η φιλοσοφία είναι δύσκολη, αλλά εγώ σου λέω πως δεν είναι τίποτε μπροστά στη δυσκολία να είσαι καλός αρχιτέκτονας»! Φαίνεται πως η αλήθεια και η λογική υπερβαίνουν τους όποιους αφορισμούς, ως προέρχονται και από έναν Wittgenstein.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, οι προαναφερθείσες έννοιες δοκιμάζονται ίσως στην εποχή μας διαφορετικά, πιο περίπλοκα και προκλητικά, ασφαλώς εντονότερα από προηγούμενες εποχές και φάσεις, με τις χαρακτηριστικές σταθερές, τις ιδεολογίες τους, μανιφέστα αρχιτεκτονικής ή άλλης προέλευσης. Πρόκειται για έννοιες ευάλωτες· έννοιες, οι οποίες -παρότι θεωρητικά συμπαγείς και ακλόνητες- εξελίσσονται μέσα στη ρευστότητα και τις εναλλαγές θέσεων και αξιών, μεταπλάθονται ακολουθώντας τις ανεξέλεγκτες, συχνά απρόβλεπτες εξελίξεις της Ιστορίας, της επιστήμης, της τεχνολογίας (βλ. διάγραμμα-εικ. 1). Πρόοδοι στις επιστήμες, στην τεχνολογία και στις επικοινωνίες, που βελτίωσαν σε σημαντικό βαθμό την ποιότητα της ζωής, φαίνεται ότι έχουν επίσης ταυτόχρονα αποσταθεροποιήσει την ίδια μας την προσωπικότητα· μπορούμε να είμαστε σχεδόν οπουδήποτε, οποτεδήποτε, με σχεδόν οποιαδήποτε αυτοσχέδια εικόνα του εαυτού μας, αναπαράγοντας και βιώνοντας εικονικούς κόσμους.

Μέσα σε αυτό το εναλλασσόμενο και ενίοτε συγκεχυμένο περιβάλλον, αναδύεται έντονο και πάλι το ενδιαφέρον του ατόμου, και κατ' επέκταση της κοινωνίας, στο ολιστικό νόημα της ηθικής. Η ερμηνεία και πρακτική εφαρμογή της ηθικής και των εννοιών που προαναφέρθηκαν, συνιστούν σήμερα εξαιρετικά σύνθετα, φλέγοντα και δυσχερή ζητήματα, όταν μάλιστα, πέρα από την απόλυτη θέση που κατέχουν στην καταγεγραμμένη ιδεολογική, λεξικογραφημένη και κωδικοποιημένη τους μορφή, ενταχθούν μέσα στο σχετικό πλαίσιο που τα επηρεάζει, στο περιβάλλον που λίγο έως πολύ διαμορφώνει την ιδιαίτερη κάθε φορά φυσιογνωμία και δυναμική τους, στο ανταγωνιστικό περιβάλλον του επαγγέλματος.

Εικ.1 Εννοιολογικό διάγραμμα διαχρονικής εξέλιξης, μεταλλαγής και συσχετισμών της Ηθικής σε σχέση με Ιστορία, θεσμούς, τεχνολογία, αρχιτεκτονική, υποδομές, κλπ.

Μήπως πρόκειται και πάλι για την αναφορά σε μια σύγχρονη ερμηνευτική της αντινομίας ανάμεσα στη «φύση» και στον «πολιτισμό»; Στη φυσική τάξη των πραγμάτων και στην επιστήμη; Ή σε μια

«φυσιοκρατική» και σε μια «τυποκρατική» αναζήτηση και έμπνευση περί ηθικής; (βλ. και ορισμούς Στωικών φιλοσόφων)

Μια ερμηνευτική απόπειρα θα μπορούσε εδώ, σε ένα πρώτο επίπεδο αποσαφήνισης, να διακρίνει ανάμεσα σε δύο θέσεις, ανάμεσα δηλαδή:

α) σε μια εξατομικευμένη κατ'αρχήν άποψη· σε έναν άγραφο (η και γραπτό) γενικόλογό κώδικα, ο οποίος διεισδύει και εντάσσεται στον χώρο του ιδεατού και της «αρετής», λειτουργεί και εκφράζεται αυθόρμητα ή/και ενσυνείδητα μέσω αυτών·

β) στην απόδοσή της μέσα από τους διάφορους γραπτούς κανόνες που συνθέτουν ή υιοθετούν διάφορες κοινωνικές-επαγγελματικές ομάδες ή/και συντεχνίες, και συνδέονται από κοινές πειθαρχικές-νομοτελειακές προσεγγίσεις, συχνά αυστηρά δεοντολογικού χαρακτήρα.

Στην πρώτη περίπτωση, έχουμε να κάνουμε με μια καλλιέργεια κοινωνικού ήθους, με μια «κουλτούρα» σε μορφή παραινέσεων προτρεπτικού χαρακτήρα, μακροχρόνιας επώασης, ωρίμανσης και προοπτικής. Πρόκειται για την επίτευξη ενός ουμανιστικού «ήθους», με διαχρονικά σταθερή συγκρότηση. Μπορούμε να πούμε ότι συνιστά μια διεργασία από τα μέσα προς τα έξω. Εδώ, είναι δυνατό να διακρίνουμε δύο πτυχές: μια «στοχαστική» διεργασία που έχει να κάνει με τον εσωτερικό διάλογο του καθενός με τον εαυτό του, με την αυτοκριτική που ενδεχομένως μπορεί να οδηγήσει στην αυτογνωσία και την οριοθέτηση μιας προσωπικής αλήθειας· και μια άλλη, που αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις και συμπεριφορές, καθώς και τη διαλεκτική σχέση ατόμου-επαγγελματία με το έργο που επιτελεί, και που μπορεί να συμβάλει σε σημαντικό βαθμό στη διαμόρφωση ενός κοινωνικά ευάρεστου επαγγελματικού ήθους, σε συνδυασμό με -και πέρα από- τις επιδράσεις της θεσμοθετημένης ή μη παιδείας που το διαπλάθει.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά τη θεσμοθετημένη έκφραση κανόνων επαγγελματικής δεοντολογίας και ηθικής συμπεριφοράς, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την άσκηση μιας πειθαρχημένης, ίσως και πειθαναγκαστικής διαδικασίας. Η τελευταία προσδιορίζεται λίγο ως πολύ σε πλαίσια αντίστοιχα με των νομικών ή άλλων συμβατικών προδιαγραφών, κανόνων, υποχρεώσεων. Συνιστούν εργαλεία, καθοδηγητικούς κώδικες με σχετική διάρκεια ισχύος και χρόνου, και οι οποίοι τροποποιούνται και αλλάζουν, αντίστοιχα με τις ευρύτερες κοινωνικές, τεχνολογικές, επαγγελματικές και πολιτισμικές κατευθύνσεις και αλλαγές.

Οπωσδήποτε, υπάρχει κάποια σχετική αλληλεπίδραση ανάμεσα στις δύο αυτές διαδικασίες ηθικής συγκρότησης, μιας «φυσικής» και μιας «τεχνητής», στον βαθμό που είναι δυνατό να οριστεί και να αποτιμηθεί ανάλογα μια αντίστοιχη εννοιολογική διάκριση²³ (βλ. π.χ. αντίστοιχα Κώδικες Ιαπωνίας και ΗΠΑ για την άσκηση του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος).

Οι κανόνες, οι κώδικες, όσο σημαντικοί και απαραίτητοι και αν είναι διαμορφώνοντας πλαίσια -ελάχιστες προδιαγραφές επαγγελματικής πρακτικής και συμπεριφοράς-, καταξιώνονται ή απαξιώνονται, παρερμηνεύονται ή καταπατώνται στην εφαρμογή τους, στον βαθμό σύμφωνα με τον οποίο λειτουργεί σε συλλογικό κυρίως επίπεδο το ήθος το οποίο προαναφέρθηκε. Άλλωστε, όπως ενδεικτικά υπογράμμισε ο Descartes, «η αυθαιρεσία των ανθρωπίνων νόμων δοκιμάζεται από την ετυμηγορία των γεγονότων».

Δηλαδή, η απόφαση γι' αυτό που θα έπρεπε να γίνει, για το σωστό, το «καλό» και το «αγαθό» επί του πρακτέου, και ο προσδιορισμός της καλύτερης, της ενδεδειγμένης προσέγγισης, είναι ζητήματα που καθοδηγούνται από αξίες πρωτίστως ηθικής συγκρότησης. Πώς ο εργοδότης θα συμπεριφερθεί στους υπαλλήλους του; Πώς μεταχειρίζεται κανείς έναν σύμβουλο; Πώς ο αρχιτέκτονας θα χειριστεί και θα επιλύσει μια συγκρουσιακή κατάσταση ή μια διαφωνία με κάποιον, εργοδότη, εργολάβο-κατασκευαστή, κ.α.; Πώς ο ίδιος θα αντιμετωπίσει την καλόπιστη ή/και κακόπιστη κριτική που θα του ασκηθεί; Πώς θα συμβουλευθεί μια κοινότητα στην αξιολόγηση εναλλακτικών προγραμμάτων ή σχεδίων; Πώς θα λάβει υπ' όψη του τις επιδράσεις μιας μελέτης στον κοινωνικό και τον φυσικό περίγυρο;

Πέρα λοιπόν από κανονισμούς και κώδικες, αλλά και από τεχνικές γνώσεις, προθέσεις και σχεδιαστικό ταλέντο, πολλές από τις δραστηριότητες στις οποίες μετέχει ο αρχιτέκτονας -ίσως όλες- προϋποθέτουν και απαιτούν κρίση, σεβασμό και εμπιστοσύνη προς τις ομάδες εκείνες οι οποίες είτε συμμετέχουν σε κάποιο έργο, είτε θα το χρησιμοποιήσουν και θα επηρεαστούν από αυτό. Βέβαια, τίθεται εδώ το ερώτημα εάν αρκεί από μόνη της η εγγενής εξατομικευμένη έκφραση ηθικών στάσεων και επιλογών, και αν θα πρέπει αυτή να στηρίζεται και να ενισχύεται με αντίστοιχων προσανατολισμών θεσμικά πλαίσια, με υποχρεωτικούς κώδικες

ηθικής και δεοντολογίας. Το ερώτημα αυτό ίσως έχει μίαν αντιστοιχία με εκείνο που απευθύνεται στην πιο εύληπτη περίπτωση της εξατομικευμένης ερμηνείας περί δικαίου ή δικαιοσύνης, και του νομικού πλαισίου που την προσδιορίζει (βλ. π.χ. περιπτώσεις αυθαίρετων πράξεων, αυτοδικίας, κλπ.).

THE IMAGE OF THE ARCHITECT

Εικ.2 Γελοιογραφίες του Hellman για την εικόνα του αρχιτέκτονα από τον ίδιο και από εμπλεκόμενους με αυτόν τρίτους

Έχοντας αναφερθεί στον παραπάνω δυϊσμό που αποδίδει μια έννοια της ηθικής, όπως τουλάχιστον προσπαθεί κανείς να την κατανοήσει, είναι σκόπιμο να προσδιοριστούν με λίγα λόγια το αντικείμενο του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος σήμερα, οι ρόλοι του αρχιτέκτονα, καθώς και η σχετική ιδιαιτερότητα της σημασίας που ο ίδιος αποδίδει στο έργο του, της σχέσης που αναπτύσσει με την αρχιτεκτονική και την κοινωνία.

Σήμερα διαπιστώνεται ότι έχει διευρυνθεί σημαντικά το φάσμα της δραστηριότητας και των ρόλων του αρχιτέκτονα σε σχέση με την παραδοσιακή εικόνα που του έχει αποδοθεί, δηλαδή του αρχιτέκτονα καθηλωμένου στο σχεδιαστήριό του, αν και η τελευταία εξακολουθεί να ασκεί γοητεία στον ίδιο. (βλ. εικ. 2)

Πέρα όμως από το ιδιωτικό του γραφείο και από συναφείς με την άσκηση του κλασικού επαγγέλματος πράξεις, αποφάσεις, επιλογές και διλήμματα, ο αρχιτέκτων εμφανίζεται σήμερα και συμμετέχει σε ένα πολύ ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων, μέσα από διαφορετικούς φορείς δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, από διαφορετικές θέσεις και με μια διαφορετική ως προς το κλασικό μοντέλο αντιμετώπιση, σε ό,τι αφορά στόχους, επιλογές και διλήμματα, με επίσης διαφορετικό και ποικιλόμορφο “ηθικό” αντίβαρο.

Μπορεί λ.χ. να τον συναντήσουμε σε φορείς άσκησης κυβερνητικής πολιτικής, σε υπουργεία, σε νομαρχίες και σε άλλους ΟΤΑ, σε οργανισμούς κοινής ωφέλειας και απόδοσης κοινωνικών εξυπηρετήσεων, σε εταιρείες κατασκευών, σε αντιπροσωπείες δομικών προϊόντων, σε εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς οργανισμούς και αλλού.

Θα ήταν πέρα από τις δυνατότητες αυτού του κειμένου η οποιαδήποτε προσπάθεια αναφοράς ζητημάτων ηθικής που κυριαρχούν σε κάθε περίπτωση. Εκεί όπου αυτά δεν αφορούν ειδικότερα την ιδιαιτερότητα του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος, θα μπορούσε ο «κοινός νους» να θεωρήσει ότι είναι οικεία σε σημαντικό βαθμό.

Επισημαίνονται εδώ μόνο κάποιες κοινές -πλην ουσιώδεις- περιπτώσεις ηθικού προβληματισμού και σημασίας όσον αφορά την άσκηση ρόλου, με τον βαθμό «εξουσίας» που ο τελευταίος συνεπάγεται, όπως π.χ.:

- στην περίπτωση που ο αρχιτέκτονας ελέγχει και εγκρίνει κάποιο έργο ή μελέτη·
- στην περίπτωση που ο αρχιτέκτονας καλείται να πιστοποιήσει την εγκυρότητα και ακρίβεια ως προς την τήρηση κανονισμών, την ασφάλεια ενός έργου·
- στην περίπτωση που ο αρχιτέκτονας κρίνει προτάσεις, λύσεις, διαγωνισμούς·
- στη συνέπεια και πληρότητα με την οποία αποδίδει ο ίδιος προσωπική ή εντεταλμένη εργασία·
- στη σαφή, ιεραρχημένη και δίκαιη διάκριση στην εξυπηρέτηση των επί μέρους απαιτήσεων, συμφερόντων, κλπ., καθώς προβάλλονται και προκαλούνται από προγράμματα και έργα· (βλ. και διάκριση ατομικών έναντι συλλογικών αναγκών και συμφερόντων)
- στην περίπτωση που ο αρχιτέκτονας επηρεάζει αποφασιστικά οικονομικά μεγέθη·
- στην περίπτωση που ο αρχιτέκτονας μεταφέρει γνώσεις και διατυπώνει κρίσεις με αντικείμενο αρχιτεκτονικές ιδιότητες ή/και αξίες (περί στόχων, περί λειτουργίας, περί κατασκευής, περί αισθητικής), κοκ.

ΡΟΛΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ	ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ							ΠΛΑΙΣΙΟ ΗΘΙΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ
	A.	B.	Γ.	Δ.	E.	Z.	H.	
ΙΔΙΩΤΙΚΟ (ΕΛΕΥΘΕΡΟ) ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ Private Practice		○		○	○	○	○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με τις επί μέρους φάσεις των αρχιτεκτονικών διαδικασιών (από την εκδήλωση ενδιαφέροντος για μελέτη έργου μέχρι την επίβλεψη και παραλαβή του)
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ (Υπουργείο, Νομαρχία, Δήμος, κ.α.) Διοίκηση- Εφαρμογή Κανονισμών Government-Code Official		○						Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Δημ. Υγείας, Ασφάλειας, Ευημερίας, Επαγγελματικής κρίσης-αποφάσεων (Professional Judgment)
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ (Υπουργείο, Νομαρχία, Δήμος, κ.α.) Διεύθυνση-Άσκηση Πολιτικής Government-Policy Administrator αποφάσεωνEnforcement		○		○			○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Δημοσίου συμφέροντος Επαγγελματικής κρίσης-
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ (Υπουργείο, Νομαρχία, Δήμος, κ.α.) Διαχείριση Προγραμμάτων Government-Program Management				○	○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Δημοσίου συμφέροντος Επαγγελματικών Προτύπων (Professional Standards)
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ (Υπουργείο, Νομαρχία, Δήμος, κ.α.) Διαχείριση Έργων & Μελετών Government-Project Management				○	○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: υπευθυνότητας (accountability) Επαγγελματικών Προτύπων
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΔΗΜΟΣ. ΩΦΕΛΕΙΑΣ Πανεπιστήμιο, Νοσοκομείο, κ.α. Institutional / In-House (University, Hospital, etc.)		○		○	○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Δημόσιας εμπιστοσύνης (Public Trust) Συμφερόντων Ιδρύματος (Institutional Interest)
ΕΤΑΙΡΕΙΑ – ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ Corporation / In-House		○		○	○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Δημόσιας εμπιστοσύνης (Public Trust) Εταιρικής ευθύνης & ευημερίας (Corporate Well-being)
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ Developer / In-House				○	○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Επαγγελματικών προτύπων, Κοινοτικής εμπιστοσύνης (Community Trust)
ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΣ (ΕΡΓΟΛΗΠΤΗΣ) Contractor / In-House				○	○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Επαγγελματικών προτύπων, Επαγγελματικής συμπεριφοράς (Professional Conduct)
ΓΡΑΦΕΙΟ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ Consultant / In-House		○			○		○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Επαγγελματικών προτύπων, Επαγγελματικής συμπεριφοράς (Professional Conduct)
ΔΙΔΑΣΚΩΝ / ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ Eucator / Researcher (Full & Part Time)	○	○						Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Επαγγελματικής συμπεριφοράς Κρίσης (Judgment)
ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Volunteer (Habitat, Community, etc.)				○			○	Ζητήματα-διλήμματα-στάσεις που συνδέονται με θέματα: Κοινωνικής υπευθυνότητας & Εμπιστοσύνης (Social responsibility & Trust)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ:

A: ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ / Teaching
B: ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΤΑΚΤΙΚΗ / Policy
Γ: ΕΦΑΡΜΟΓΗ / Enforcement
Δ: ΠΡΟΩΘΗΣΗ-ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΗ / Facilitation
E: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ / Management
Z: ΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΗ-ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ / Budget
H: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ-ΠΑΡΑΓΩΓΗ / Design-Production

ΠΗΓΗ:

B. Wasserman et al
ETHICS AND THE PRACTICE OF ARCHITECTURE
 John Wiley & Sons, Inc., 2000
 "Professional Roles, Activities and Issues"
 Σελ. 161

Με αφορμή τα προλεχθέντα, αρκετοί προσπάθησαν να εννοήσουν και να συλλάβουν ένα πλαίσιο πάνω στο οποίο να μπορούσε να σταθεί κανείς και να σταθμίσει ηθικές στάσεις και επιπτώσεις, που συνδέονται με τον αρχιτέκτονα και την απασχόλησή του. (βλ. Πίνακα-εικ. 3)

Πώς τώρα είναι δυνατό να θεωρηθεί η αρχιτεκτονική ως πράξη οργάνωσης, διαχείρισης και σχεδιασμού, σύμφωνα με την οποία προσδιορίζεται αντίστοιχα το περιεχόμενο και η μορφή χώρων και κτιρίων ποικίλων χρήσεων και ολοκληρωμένης διαβίωσης;

Θα μπορούσε κανείς να διακρίνει δύο σημαντικές ποιότητες στην άσκηση της αρχιτεκτονικής:

α. τον διαλεκτικό της χαρακτήρα·

β. τη χωρο-χρονική της αξία (σύμφωνα και με τον ορισμό που της αποδίδει ο Π. Μιχαηλίδης).

Και οι δύο αυτές ποιότητες φέρουν το ειδικό βάρος της ηθικής, ως αντίληψης, ως στάσης και ως συνειδητής επιλογής.

Κατά συνέπεια, εδώ εστιάζεται και η κριτική ερμηνεία και αξιολόγηση της αρχιτεκτονικής πράξης. Μιας πράξης η οποία μετράει και βαρύνει στον ίδιο βαθμό, αν όχι περισσότερο, από την έντεχνη σχεδιαστική μεταφορά και υλοποίηση ενός κτιριολογικού προγράμματος σε ένα υλικό-τεχνικό αντικείμενο-αρχιτεκτόνημα, καθώς και τη συνεχή διερεύνηση θέσεων σε ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το *για ποιον, το γιατί, με το πού και το πώς, το πότε και το μέχρι πότε* επιλέγονται συγκεκριμένες μεθοδολογικές και σχεδιαστικές προσεγγίσεις, αντί άλλων εναλλακτικών.

Εδώ, καταξιώνεται η συνδυαστική και ταυτόχρονα η συνθετική πληρότητα του αρχιτεκτονικού έργου, σε αντίθεση με ό,τι είναι πιθανό να εκτρέφει π.χ. η παράπλευρη φιλολογία περί «*πρωτοτυπίας*», «*μοναδικότητας*», ή/και περί του «*ωραίου*», χαρακτηριστικά που και αυτά στην ουσία τους είναι ζητούμενα και ενδεχομένως σημαντικά.

Ίσως, στο ίδιο σημείο, απαιτείται να γίνει αναφορά και στην εκτροπή του νοήματος της αρχιτεκτονικής από τον ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό της ρόλο και τον περιορισμό του, ειδικά όπου κατευθύνεται μέσα από αυθαίρετες αποτιμήσεις που περιχαρακώνουν την πραγματική αξία και συμβολή του στον σύγχρονο πολιτισμό. Το θέμα που απευθύνεται δηλαδή στην κριτική της αρχιτεκτονικής, και αποτελεί επίσης ένα από τα ζητήματα ηθικής σημασίας.

Όπως γίνεται ευνόητο, και στον χώρο της αρχιτεκτονικής παρεπιδημούν οι τάξεις των κριτικών της, που έχουν αναλάβει και επιβάλλουν, συνηθέστερα μέσα από τα σχετικά φιγουρίνια, τις αισθητικές τους εκτιμήσεις, ενίοτε και αοριστίες και αυταπάτες, όχι πάντοτε με μέτρο ή με συντεταγμένη σαφήνεια, αλλά ούτε και με την ίδια παντού συνέπεια.

Όμως θα πρέπει επίσης να ειπωθεί ότι μια κριτική στην κριτική, όταν δεν αντιμετωπίζεται και αυτή με τη σοβαρότητα και στην έκταση που απαιτείται, μπορεί να εκληφθεί ως κάποια συντεχνιακής διεκδίκησης αδυναμία. Είναι άλλωστε γνώριμες οι σχετικές αδυναμίες που συνδέονται με υπέρμετρες φιλοδοξίες, διαθέσεις αυτοπροβολής, «*ταμπέλες*», κοκ., φαινόμενα διόλου άγνωστα, αλλά αντίθετα ιδιαίτερα διαδεδομένα ανάμεσα στους αρχιτέκτονες. Ίσως το γνωρίζουν με ανάλογο τρόπο και όσοι ασχολούνται με τις εικαστικές τέχνες, με τη λογοτεχνία και με άλλους τομείς ατομικής συμβολής και δημιουργίας.

Για να αμβλυωθεί η αρνητική διάθεση απέναντι στην έξωθεν κριτική στο σύνολό της και σ' εκείνους τους «*επικίνδυνους*» διαμορφωτές και καθοδηγητές αισθητικών και άλλων αντιλήψεων, έχουν υπάρξει και οι εποικοδομητικές θέσεις. Για παράδειγμα, ένα ενδιαφέρον πόνημα ενός θεωρητικού-κριτικού περί κριτικής της κριτικής της αρχιτεκτονικής, με τίτλο: **Χάρις και Αρχιτεκτονική**, αναφέρει στον πρόλογό του:

«Κατά μία έννοια θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για την ηθική διάσταση της αρχιτεκτονικής, αν όχι για την ηθική διάσταση των κτηρίων. Οι αυταπάτες που ασκούνται στον εαυτό μας τα τελευταία 20 ή 30 χρόνια, φαίνεται να έχουν επιφέρει στην αρχιτεκτονική μια κακή έντυπη δημοσιότητα. Η οπτική αναστάτωση [άλλως το εικονικό αλαλούμ] στην εμφάνιση των κτιρίων στόχευσε ιδιαίτερα έντονα στο να ανταποκριθεί στις αναμενόμενες πολιτισμικές αποτιμήσεις. Οι αρχιτέκτονες υπήρξαν συνένοχοι μιας αρχιτεκτονικής αποστολής άσχετης με το ίδιο το κτίριο, τους χρήστες ή την εμπειρία στη λειτουργία και χρήση του. Σε ελεγχόμενους επαγγελματικούς κύκλους είναι δύσκολο να υπάρξει μεγαλύτερη ανοχή, τόσο αόριστη έχει

καταστεί αυτή η αποστολή [της αρχιτεκτονικής]. Έχει γίνει ακόμα πιο δύσκολο να απλωθεί η αρχιτεκτονική έρευνα σε ευρύτερο φάσμα, πέρα από ζητήματα που θεωρούνται προβλέψιμα και κυριαρχούν στις διεθνείς αίθουσες και στα αντίστοιχα σεμινάρια.»⁴

Ο συγγραφέας-κριτικός, χωρίς αναστολές ή ηθικοπλαστικές παραινήσεις, αναφέρεται συγκεκριμένα στο «ήθος» της αρχιτεκτονικής, αγγίζοντας ζητήματα *στάσεων, προβολής αξιών, περιθωριοποίησης, παρατυπιών και παρερμηνειών*, γνώριμα στις τάξεις των αρχιτεκτόνων. Θέματα και καταστάσεις που θέτει ο ίδιος, αναφερόμενος σε μία χώρα, τη Φινλανδία, όπου -τουλάχιστον φαινομενικά- η αρχιτεκτονική παράδοση, ο διάλογος και η κριτική για αρχιτεκτονικές κατευθύνσεις και πράξεις, θεωρούνται ζητήματα ευρείας κοινωνικής απήχησης. Αφορούν γεγονότα ανοικτά σε εντάσεις και ζυμώσεις, που εκδηλώνονται συχνά δημόσια, με συζητήσεις, με δημοσιεύσεις, με θέσεις και αντιθέσεις, με έργα, με διαγωνισμούς.

Τέλος, αναφορικά με την κριτική της αρχιτεκτονικής, είναι σκόπιμο να γίνει μνεία σε δύο ακόμα περιοχές άσκησης της κριτικής, με καθοριστικό βάρος στη διαμόρφωση της ηθικής και στην παιδευτική αξία του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος-λειτουργήματος. Η μία απευθύνεται στην **αρχιτεκτονική παιδεία** και η δεύτερη στη φαινομενικά αντικειμενική αρχιτεκτονική διαδικασία των **αρχιτεκτονικών διαγωνισμών**.

Και εδώ, πολλά είναι τα ερωτήματα ηθικής τάξης τα οποία απευθύνονται στη μεταφορά, στην καλλιέργεια και στην εδραίωση ζητημάτων κρίσης και αξιών, όπως:

Για την **αρχιτεκτονική παιδεία**:

- με ποιες τακτικές ενεργητικής παιδείας (μη δογματικές, μη δασκαλοκεντρικές), με ποια κριτήρια καλλιεργείται η κρίση για τη σημασία και την αξία του αρχιτεκτονικού έργου;
- πώς ερμηνεύεται σήμερα η ιστορική αναφορά στην ιδεολογική-επιστημολογική συγκρότηση της αρχιτεκτονικής, βάσει του τριπτύχου: λειτουργία-χρηστικότητα/δομή-κατασκευή/μορφή-αισθητική;
- ποιος είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού προγράμματος σε σχέση με τα δεδομένα, τις απαιτήσεις και τις ανάγκες εξω-πανεπιστημιακών ομάδων ή φορέων (κοινότητες, σχολεία διαφόρων βαθμίδων, κλπ.);
- πρέπει, μπορεί να διδάσκεται, και -αν ναι- με ποιον αυτούσιο τρόπο διδάσκεται η ηθική του επαγγέλματος; Ή είναι αυτονόητο ότι υπονοείται, εντασσόμενη στα επί μέρους γνωστικά αντικείμενα του προγράμματος μαθημάτων και εργαστηρίων-studios; κλπ.

Για τους **αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς**:

- σε ποιες περιπτώσεις έργων ενδείκνυται η διεξαγωγή αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, έναντι άλλων μορφών ανάθεσης-ανάληψης έργων;
- με ποιους σαφείς όρους πρέπει να αποφασίζεται η προκήρυξή τους και στη συνέχεια να διεξάγεται;
- με ποια κριτήρια επιλέγονται και με ποια αξιολογούν οι κριτές;
- πρέπει να υλοποιούνται οι πρώτες επιλογές (τα πρώτα βραβεία) άμεσα; αργότερα; όπως τις προτείνουν οι βραβευμένοι μελετητές;
- πώς επιδρά ο θεσμός του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού στη συνείδηση και στον χαρακτήρα του αρχιτέκτονα και γενικότερα του κοινωνικού συνόλου, διαμορφώνοντας ένα πολιτισμικό ήθος; κλπ.

Ο δημιουργικός αρχιτέκτονας (βλ. Designer) αναπτύσσει μια συμβιωτική, μια ερωτική σχέση με τη δουλειά του, η οποία δεν περιορίζεται στον βιοπορισμό. Από αυτήν και από τις διαλεκτικές ιδιότητες που προαναφέρθηκαν, δυναμικά αντλεί γνώση, διαπιστώνει τις πραγματικές του δυνατότητες, τις υπερβάσεις που μπορεί να επιχειρήσει, καθώς και τα όρια που πρέπει να σεβαστεί. Ενισχύει τις αντιστάσεις του. Με λίγα λόγια, η αρχιτεκτονική πράξη τροφοδοτεί και αναπτύσσει την αυτο-εκτίμησή του, γενεσιουργό προϋπόθεση για την άσκηση της ευθυκρισίας και εν γένει μιας σταθερής ηθικής στάσης. Στην αντίθετη περίπτωση, τη διασύρει και την ευτελίζει.

Τα ερωτήματα παραμένουν και θα αναδύονται όποτε η αρχιτεκτονική διανύει περιόδους κρίσεων. Πώς θα μπορεί να επανέρχεται κάθε φορά στη ακμαία θέση που της έχει ορίσει η μεγάλη Ιστορία της; Πώς καταξιώνεται στη γενική συνείδηση ως πράξη σύγχρονου πολιτισμού; Ποια κληρονομιά αφήνει το δικό της σήμερα στο αύριο; κοκ.

Συμπερασματικά, όπως το εννοεί και ο αρχαίος φιλόσοφος, το να είναι κάποιος "καλός" σε κάτι δεν ορίζεται απλά με όρους επαγγελματικής ή συναλλακτικής δεξιότητας· υποδηλώνει πρώτιστα **ηθική στάση**· εκείνη

που αποκαλείται αλλιώς “**αρετή**”. Το ερώτημα είναι αν η ενάρετη άσκηση της αρχιτεκτονικής περιβάλλεται αφενός από τις προϋποθέσεις που μπορούν να τη στηρίξουν και να την ενισχύουν στην πράξη (π.χ. έναν κώδικα ηθικής και επαγγελματικής δεοντολογίας), και αφετέρου αν μπορεί να συμπαρασύρει και τα άλλα συναφή με την ανάπτυξη και τον σχεδιασμό του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος επαγγέλματα. Πόσο η ενάρετη άσκηση μπορεί να μετριάσει καταχρηστικά φαινόμενα (βλ. διάφορα κέντρα ισχύος, αθέμιτος ανταγωνισμός, διαπλεκόμενα συμφέροντα, κλπ.), και αυτό καθαυτό το ισχυρό πρόσχημα-κίνητρο του εύκολου κέρδους, ειδικά της αισχροκέρδειας;

Αρχιτεκτονική και Ηθική· παλινδρομεί ανάμεσα στο «απόλυτο» και στο «σχετικό»· ίσως αναπόφευκτα σταθεροποιείται ή υπεκφεύγει, «τηρουμένων των αναλογιών»!

Παραπομπές

¹ ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ

- **Τελεολογική άποψη**: κάνω πράγματα που επιφέρουν καλά αποτελέσματα ως αποτέλεσμα ανειλημμένων δράσεων (βλ. utilitarianism, pragmatism, machiavellianism, etc)
- **Δεοντολογική άποψη**: κάνω πράγματα παρακινούμενος από οικουμενικές και ξεκάθαρες αρχές, που στηρίζονται γενικά στο καθήκον και στην υποχρέωση (βλ. π.χ. Kant)
- **Άποψη περί “αρετής”**: κάνω πράγματα που προάγουν την προσωπική υπεροχή του νου και του ευ ζειν, με αποτέλεσμα την προαγωγή της γενικής ευζωίας μιας κοινότητας ανθρώπων (π.χ. Αριστοτέλης, Στωϊκοί, MacIntyre)
- **Άποψη περί “κοινωνικού συμβολαίου”**: επιτυγχάνω κοινά ελάχιστα όρια στις προσωπικές ελευθερίες, έτσι ώστε όλοι να ευημερούν σύμφωνα με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα (π.χ. Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Jürgen Habermas)

² ΙΑΠΩΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ / Κώδικας Ηθικής

Θεμελιώδης Αρχή: Θα είναι η αποστολή του ΙΙΑ να εμπλουτίσει τον ιστό της ανθρώπινης ζωής μέσω της σοφίας (βλ. γνώσης) και της τεχνολογίας που κατακτιέται, βελτιώνοντας την κοινωνική λειτουργία των κτιρίων, τον ακρογωνιαίο λίθο της δημόσιας υποδομής, ενώ ταυτόχρονα θα σέβεται την ιστορία, την παράδοση και τον πολιτισμό της κάθε περιοχής της χώρας και θα δημιουργεί αρμονία με το οικουμενικό περιβάλλον.

Θεμελιώδη Πρότυπα Συμπεριφοράς. Τα μέλη του ΙΙΑ:

- θα προσπαθούν να δημιουργήσουν αρχιτεκτονικά και αστικά περιβάλλοντα με γνώση, θάρρος και ενθουσιασμό, με την εφαρμογή των επιστημονικών, τεχνικών και καλλιτεχνικών τους δυνατοτήτων·
- θα αφιερώνονται συνειδητά στη διατήρηση και προαγωγή-βελτίωση της δημόσιας ασφάλειας και ποιότητας ζωής με την εφαρμογή ειδικών γνώσεων και επαγγελματικής κρίσης·
- θα προσπαθούν να ελαχιστοποιούν τη ρύπανση και τα προϊόντα απόρριψης, έτσι ώστε να προφυλάσσουν και να διατηρούν το φυσικό περιβάλλον και να προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη σε έναν κόσμο με περιορισμένα μέσα·
- θα προσπαθούν να κατανοήσουν πώς τα κτίρια επηρεάζουν την κοινότητα και την ευρύτερη κοινωνία, και θα επιδιώκουν να ενεργούν πάντοτε για τη γενική ευημερία και το δημόσιο όφελος·
- θα προσπαθούν να ελαχιστοποιούν τον κίνδυνο για την υγεία και την ασφάλεια, με την έγκαιρη και στοχευμένη διάθεση σημαντικών πληροφοριών προς το κοινό·
- θα σέβονται θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και δεν θα καταπατούν την πνευματική ιδιοκτησία ή τα copyrights άλλων·
- θα διαχέουν ελεύθερα πληροφορίες που συνδέονται με τον χώρο της ειδικότητάς τους και θα επιζητούν σθεναρά συνεργασίες με άλλα μέλη και με άλλες επαγγελματικές ομάδες.

³ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

Κανόνες Ηθικής και Επαγγελματικής Συμπεριφοράς (AIA Code of Ethics and Professional Conduct)
Τα μέλη καλούνται να τηρήσουν τα υψηλότερα standards επαγγελματισμού, ακεραιότητας (integrity) και ικανότητας (competence)

Ο Κώδικας διακρίνει 3 έννοιες:

- **Κανόνες**: γενικές αρχές συμπεριφοράς·

- **Ηθικά πρότυπα** (βλ. στερεότυπα): πιο συγκεκριμένοι στόχοι που πρέπει να καθοδηγούν τα μέλη στην επαγγελματική απόδοση και συμπεριφορά·

- **Κανονισμοί συμπεριφοράς**: υποχρεωτικοί· η παράβασή τους επιφέρει πειθαρχική παρέμβαση από το Ινστιτούτο.

Στην προκειμένη περίπτωση, αναφέρεται η υποχρέωση των αρχιτεκτόνων να ενημερώνονται σχετικά με νόμους και κανονισμούς της πολιτείας στην οποία ασκούν το επάγγελμα.

Κανόνας 1, αναφέρεται σε προσωπικές υποχρεώσεις.

Κανόνας 2, αναφέρεται σε υποχρεώσεις προς το κοινό.

Κανόνας 3, αναφέρεται σε υποχρεώσεις προς τον πελάτη.

Κανόνας 4, αναφέρεται σε υποχρεώσεις προς το επάγγελμα.

Κανόνας 5, αναφέρεται σε υποχρεώσεις προς συναδέλφους.

⁴ Roger Connah, Grace and Architecture. Helsinki, Finnish Building Centre Ltd.1998. Ο κριτικός της αρχιτεκτονικής Connah έζησε για ένα μεγάλο διάστημα της ζωής του στο Γραφείο των σημαντικών Φινλανδών αρχιτεκτόνων Reima και Raili Pietilä.